ทัศนะเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างห้องสมุดกับบริการผลิตสื่อในสถาบันอุดมศึกษา

แอนโทนี่ ฮิก ทอมสัน...สุนทร แก้วลาย..แปล

จุดมุ่งหมายของบทความนี้ คือ ชี้ให้เห็นว่าการที่หน่วยผลิตสื่อทัศนศึกษาเติบโตขึ้นในห้องสมุดมหาวิทยาลัยมีข้อดีและข้อเสียอย่างไรบ้าง และจะมีอนาคตเป็นอย่างไร

มีเหตุการณ์สำคัญ 5 ประการ ที่เป็นเหตุให้ผู้เขียนเสนอบทความนี้

1. ได้ทราบข่าวว่ามีห้องสมุดมหาวิทยาลัยอีกแห่งหนึ่ง ได้รวมเป็นหน่วยเดียวกันกับบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษา (ใช้ในความหมายรวมถึงการบริการการผลิตและการจัดการ) เหตุอาจเกิดจากการเข้าครอบครอง หรือไม่ก็เพื่อตัดตำแหน่งหัวหน้าหน่วยบริการผลิตสื่อออกไป

2. ได้มีโอกาสไปเยี่ยมห้องสมุดมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีหน่วยบริการผลิตสื่อขึ้นตรงต่อผู้อำนวยการห้องสมุด แต่หัวหน้าหน่วยสื่อโสตทัศนศึกษาอยากแยกอิสระออกไปจากห้องสมุด และผู้อำนวยการห้องสมุดก็ยินดีให้ทำเช่นนั้น

3. ได้อ่านบทความของ Micheal Heery เรื่อง *"สื่อโสตทัศนศึกษาในห้องสมุดมหาวิทยาลัย"* ซึ่งให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์มาก

4. ผู้เขียนได้เสนอบทความในที่ประชุมประจำปีของสมาคมโทรทัศน์เพื่อการศึกษา เมื่อปี 2526 ว่าห้องสมุดเป็นสถานที่เหมาะสมที่สุดสำหรับเก็บ และให้บริการโปรแกรมต่าง ๆ ที่ผลิตขึ้นเอง ข้อเสนอนี้เป็นเหตุให้เกิดการถกเถียงตลอดเวลาการประชุมที่เหลืออยู่ เพราะในสายตานักเทคโนโลยีการศึกษาเห็นว่าเป็นความคิดใหม่

5. ผู้เขียนมีความกังวลมากที่สุดจากการได้อ่านถ้อยแถลงของคณะกรรมการห้องสมุดและบริการสารนิเทศในบทความเรื่อง *"การศึกษาทางวิชาชีพเบื้องต้นของผู้ปฏิบัติงานด้านสารนิเทศ"* ซึ่งกล่าวว่าสื่อโสตทัศนศึกษาเป็นส่วนประกอบของบรรณารักษศาสตร์ ขวนให้เข้าใจว่าไม่ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาสาขานี้ขึ้นในบรรณารักษศาสตร์ทั้งในและต่างประเทศ

---

* แอนโทนี ฮิก ทอมสัน (Anthony Hugh Thompson) อาจารย์วิทยาลัยบรรณารักษศาสตร์แห่งสหราชอาณาจักร เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อโสตทัศนศึกษาโดยเฉพาะ

* สุนทร แก้วลาย กศ.บ., บธ.ม. (บรรณารักษศาสตร์), Ph.D. (Library & Information Science) อาจารย์ประจำภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มศว. ประสานมิตร

1. พัฒนาการของห้องสมุดและบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษา

เป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วว่า บทบาทในขั้นต้นของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ก็คือ การสนองความต้องการใช้สารนิเทศ (Information) ในอดีต สารนิเทศและข้อมูลทั้งหลายล้วนเป็นสิ่งตีพิมพ์ทั้งสิ้น ประกอบกับบรรณารักษ์และคณาจารย์ที่มีความคิดแบบเก่ายังมีอยู่ จึงไม่ยอมรับว่าความต้องการใช้สารนิเทศย่อมเปลี่ยนรูปแบบได้

ความพึงใจและความต้องการที่เปลี่ยนไปนี้แปรเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องไปเกินความคาดหมาย นิสิตนักศึกษาปัจจุบันเติบโตขึ้นมาในยุคของโทรทัศน์ และมาจากครอบครัวที่มักจะมีโทรทัศน์ และเครื่องบันทึกเทปโทรทัศน์ ยิ่งกว่าการมีหนังสืออย่างกว้างขวาง มีนิสิตนักศึกษาจำนวนมากที่มีความรู้กว้างขวางแทะไม่น่าเชื่อ และจากประสบการณ์บอกให้ทราบว่า ความรู้เหล่านี้ไม่ได้เรียนรู้มาจากหนังสือหรือการศึกษาในระบบเลยทั้งหมด นักการศึกษาจำนวนไม่น้อยประจักษ์ดีว่า การเรียนในขั้นพื้นฐาน และการจดจำความรู้ไว้ได้ เกิดจากการใช้สื่อการศึกษาอย่างฉลาด การศึกษาทางจิตวิทยาและการวิจัยย่อมรับรองข้ออ้างดังกล่าวได้ดี ด้วยความเชื่อมั่นนี้เอง จึงได้มีการก่อตั้งหน่วยบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาขึ้นในสถาบันการศึกษา

ในสมัยก่อน ๆ ห้องสมุดให้บริการสารนิเทศในรูปของสิ่งพิมพ์ที่มีอยู่ในห้องสมุด เมื่อความต้องการและรูปแบบของสารนิเทศพัฒนายิ่งขึ้น ห้องสมุดจำเป็นต้องหยิบยืมสิ่งเหล่านี้จากห้องสมุดอื่น ๆ เพื่อให้บริการแก่ผู้ใช้ ในสหราชอาณาจักร ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2473 และมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แม้จะมีบริการผ่านหน่วยบริการยืมของห้องสมุดแห่งชาติของสหราชอาณาจักรจำนวนหนึ่งก็ตาม ส่วนห้องสมุดมหาวิทยาลัยทั่วไปก็ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางและเป็นผู้ประสานงานภายในสถาบัน ในด้านการใช้สารนิเทศประเภทสิ่งพิมพ์ของคณาจารย์และนักศึกษา

เมื่อมีการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาออกมาจำหน่าย ห้องสมุดบางแห่งเห็นว่าสมควรที่จะขยายบริการออกไป จึงจัดหาเข้ามาไว้เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรวิชาการ แนวโน้มนี้มีความต่อเนื่อง และขยายตัวมากขึ้น จนทำให้ห้องสมุดบางแห่งกลายเป็นห้องสมุดสื่อผสม (Multimedia Libraries) โดยทั่วไปพบว่าห้องสมุดวิทยาลัย และสถาบันโพลีเทคนิคเป็นผู้นำในเรื่องนี้ ขณะที่มหาวิทยาลัยส่วนมากยังไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับสื่อไม่ตีพิมพ์มากนัก แม้ในห้องสมุดสื่อผสมที่ดีที่สุดเหล่านี้ก็ยังมีบางคนรู้สึกว่าสื่อโสตทัศนศึกษาในรูปแบบใหม่ ๆ ยังคงเป็นเพียงแต่ส่วนประกอบของงานที่แท้จริงของห้องสมุด

อย่างไรก็ตาม มีห้องสมุดมหาวิทยาลัยหลายแห่งได้พัฒนาเป็นศูนย์และหน่วยประสานงาน การให้บริการสารนิเทศทุกรูปแบบแก่คณาจารย์และนักศึกษาภายในสถาบันของตน

ในสถาบันโพลีเทคนิคและวิทยาลัยที่มีหน่วยบริการสื่อโสตทัศนศึกษา และจัดบริการสิ่งซึ่งผลิตขึ้นเพื่อการค้าได้รับความสนใจจากคณาจารย์ ซึ่งมีความกระตือรือร้นในการนำสิ่งเหล่านี้ไปใช้ประกอบการสอนมากยิ่งขึ้น แต่เนื่องจากสื่อที่ผลิตขึ้นเพื่อการค้ามักจะไม่ตรงกับความต้องการในการสอนทั้งหมด คณาจารย์จึงมักต้องการออกแบบและผลิตสื่อเสียเอง ในการนี้จำเป็นจะต้องอาศัยส่วนประกอบสามประการ คือ เนื้อหาของเรื่องที่จะทำสื่อ ความช่วยเหลือด้านการออกแบบจากผู้ชำนาญการเรื่องสื่อและสิ่งอำนวยความสะดวกในการผลิตเป็นสื่อสำเร็จรูป สำหรับเนื้อหา จะหาได้จากห้องสมุด แต่อีกสองอย่างมักจะไม่มี

มีการดำเนินการหลายอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว ที่เห็นกันมากมีอยู่ 3 แบบ

1.1 การพัฒนาห้องสมุดเป็นศูนย์ทรัพยากรห้องสมุด (Library resources Centre)

การพัฒนาเป็นรูปแบบนี้มักจะเกิดกับห้องสมุดที่เห็นว่าการรวมบริการสื่อโสตทัศนศึกษาเข้าเป็นบริการ

หนึ่งของห้องสมุด เป็นบทบาทหนึ่งของห้องสมุดอยู่แล้ว ทั้งนี้อาจรวมถึงบริการเครื่องถ่ายเอกสาร ในบางแห่งอาจมีการขยายบริการออกไปถึงการผลิตและบริการสื่อเพิ่มขึ้นด้วย นอกจากนั้น ยังมีการบรรจุบุคลากรระดับวิชาชีพและระดับเทคนิคเข้ามาทำงานในห้องสมุด บางแห่งก็มีการเปลี่ยนชื่อจากห้องสมุดเป็น *"ศูนย์ทรัพยากรการศึกษา"* (Learning Resources Centre) ในบางแห่งบรรณารักษ์เป็นผู้บุกเบิกในการเปลี่ยนแปลง และยังคงควบคุมดูแลอยู่ทั้งหมด บางแห่งสถาบันเป็นผู้พิจารณาว่าควรจะรวมห้องสมุดเข้ากับบริการทรัพยากรทางการศึกษาอื่น ๆ ในกรณีเช่นนี้ บางครั้งผู้บริหารงานมักจะไม่ใช่บรรณารักษ์ สำหรับในสหราชอาณาจักร ถ้าดูตามจุดมุ่งหมายของการรวมไม่น่าจะเป็นเรื่องเสียหายร้ายแรงไม่ว่าใครจะเป็นผู้บริหาร หากการบริการมีการประสานงานกันดี ตัวอย่างของการรวมบริการมีอยู่หลายแห่งด้วยกัน เช่น ที่ไบรตัน พลีมัทซิตี้ และเซาท์แบงค์โพลีเทคนิค วิทยาลัยอุดมศึกษานอตติงแฮม และวิทยาลัยเบดฟอรัด และที่รวมกันล่าสุดคือ สถาบันอุดมศึกษาโบลตัน การรวมในลักษณะดังกล่าวเป็นไปตามจุดประสงค์ที่ว่า *"ศูนย์ทรัพยากรห้องสมุด" คือ ศูนย์กลางและหน่วยประสานงานภายในสถาบันซึ่งหน้าที่บริการสารนิเทศที่ได้รับการบันทึกไว้ทุกรูปแบบแก่คณาจารย์และนิสิตนักศึกษา*

1.2 การพัฒนาเป็นภาควิชาและหน่วยผลิตสื่อการสอนแยกจากห้องสมุด

การพัฒนาในรูปแบบนี้มักจะเกิดกับห้องสมุดซึ่งไม่มีความตั้งใจที่จะรวมเอาวัสดุแบบสื่อผสมเข้าไว้ในบริการ หรือไม่ก็ห้องสมุดไม่มีความกระตือรือร้นที่จะรวมวัสดุเหล่านี้ไว้ด้วย และในบางที่ห้องสมุดไม่ได้ตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะที่เป็นผู้ผลิตสื่อโสตทัศนศึกษา มีหลายภาควิชาที่ต้องการสื่อและบริการการผลิตสื่อเป็นอย่างมาก เช่น คณะแพทยศาสตร์ และภาควิชาต่าง ๆ ในคณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาศิลปะและการแสดง และสาขาโทรทัศน์ศึกษา ภาควิชาเหล่านี้ จึงต้องสร้างเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการผลิตสื่อขึ้นเอง และจ้างบุคลากรวิชาชีพ และเจ้าหน้าที่เทคนิค เข้ามาปฏิบัติงานเมื่อผลิตสื่อได้มากขึ้น รวมกับที่ซื้อหามา ก็เกิดปัญหาตามมาว่าจะจัดการต่อไปอย่างไร บรรณารักษ์ที่ยินดีปรับปรุงบริการของตนก็อาจจะรับสื่อเหล่านี้เข้ามาไว้ในห้องสมุดหรือรับจัดการดูแลให้ ส่วนหน่วยผลิตยังคงแยกกันอยู่ตามเดิมแต่อาจจะขยายใหญ่โตยิ่งขึ้น คือทำงานเป็นศูนย์กลางของสถาบันทั้งหมด แทนที่จะทำเฉพาะของภาควิชา แต่ในกรณีที่ห้องสมุดไม่ยอมเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ภาควิชาก็จะจัดตั้งห้องสมุดสื่อของตนเองขึ้น เพื่อบริการแก่คณาจารย์ และนิสิตนักศึกษา ในบางแห่งมีการจ้างบรรณารักษ์เข้ามาทำหน้าที่แยกไปจากการบริการสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดกลาง และทำหน้าที่บริการสนองความต้องการทั้งสถาบัน ตัวอย่างที่แย่ที่สุดในกรณีนี้เห็นจะได้แก่ของวิทยาลัยศึกษาศาสตร์ในโคเวนทรีซึ่งเดี๋ยวนี้เลิกกิจการไปแล้ว ที่นี่มีห้องสมุดอยู่สองแห่ง แห่งหนึ่งสำหรับบริการสิ่งพิมพ์ อีกแห่งหนึ่งสำหรับสื่อโสตทัศนศึกษา ผู้ควบคุมดูแลเป็นบรรณารักษ์คนละคนกัน และไม่มีการประสานสัมพันธ์แต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม มีตัวอย่างที่ดีที่สุดที่แสดงว่าการดำเนินงานแบบนี้มีประสิทธิภาพไม่ด้อยกว่าแบบการรวมเป็นศูนย์ทรัพยากรห้องสมุดที่ทำได้ดีที่สุด อย่างเช่นที่วิทยาลัยศึกษาศาสตร์ดันดี ซึ่งมีการร่วมมือและประสานงานกันเป็นอย่างดี แม้ว่าห้องสมุดและหน่วยผลิตสื่อจะแยกอยู่กันคนละหน่วยงาน จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าห้องสมุดเป็นศูนย์กลาง

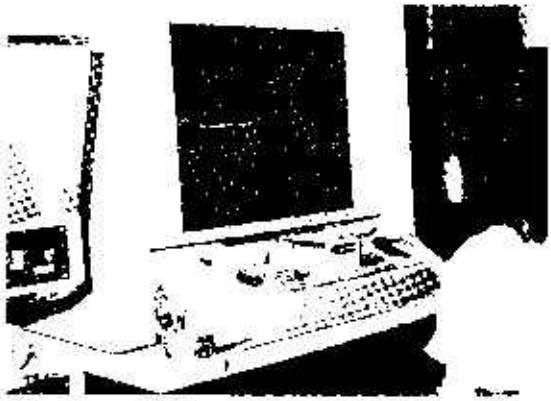

เพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่จะทำหน้าที่ประสานงานเพื่อบริการสารนิเทศทุกรูปแบบแก่คณาจารย์และนิสิตนักศึกษาในสถาบัน

1.3 บริการสื่อโสตทัศนศึกษาแบบแยกจากห้องสมุด

คล้าย ๆ กับที่กล่าวใน 1.2 รูปแบบการพัฒนานี้เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัย และสำหรับในสหราชอาณาจักรเกิดจากข้อเสนอแนะของคณะกรรมการมหาวิทยาลัย (University Grants Committee) ซึ่งเสนอไว้ในรายงานเรื่อง "สื่อโสตทัศนศึกษาสำหรับการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ขั้นอุดมศึกษา" ซึ่งรู้จักกันในนามของ Brynmor Jones Report เอกสารนี้ตีพิมพ์ในปี 2509 เมื่อมาอ่านในปี 2527 จึงรู้สึกน่าสนใจ เพราะว่าช่วงนี้มีหน่วยบริการผลิตสื่อหลายแห่งในมหาวิทยาลัยที่ปิดดำเนินการหรือกำลังเสื่อมถอย ขณะเดียวกันมีห้องสมุดมหาวิทยาลัยมากขึ้นที่รับเอาสื่อโสตทัศนศึกษาเข้าไว้ในที่ของตน ในรายงานดังกล่าวมิได้คำนึงถึงบทบาทของห้องสมุดมหาวิทยาลัยในด้านการบริการสื่อแต่อย่างใด ยิ่งกว่านั้น ข้อเสนอแนะข้อหนึ่ง ยังให้แยกบริการทั้งสองออกจากกันโดยสิ้นเชิง ในรายงานได้เสนอแนะให้จัดตั้งหน่วยบริการกลาง (Central Service units ชื่อเรียกแทน Audiovisual Production Services) สำหรับทำหน้าที่ผลิตและบริการสื่อ และระบุไว้ว่าให้ห้องสมุดทำหน้าที่จัดหาหนังสือด้วยการซื้อหรือหยิบยืมจากแหล่งภายนอก และจัดเก็บ และทำรายการตำราวารสาร reprints และแคตาล็อกที่เกี่ยวกับวิธีการวัสดุ และเครื่องมือสื่อโสตทัศนศึกษา ห้องสมุดอาจจะจัดหาและจัดทำรายการแผ่นเสียง เทปโทรทัศน์ ฟิล์ม สไลด์ ซึ่งจัดให้บริการแก่คณาจารย์ เป็นการเพิ่มเติมจากสิ่งที่มีอยู่เองแล้วในแต่ละภาควิชา

ที่น่ารู้ก็คือ ผู้แทนบรรณารักษ์ไม่มีส่วนร่วมใด ๆ ในกลุ่มทำงานซึ่งจัดทำรายงานฉบับนี้ จึงขอให้พิศวงว่าห้องสมุดมหาวิทยาลัยซึ่งผู้แทนในกลุ่มทำงานเกี่ยวข้องอยู่มีอิทธิพลต่อคนเหล่านั้นเพียงใด จึงทำให้มีการเสนอแนะให้มีการดำเนินงานห้องสมุดเสียใหม่โดยมิได้คำนึงถึงสภาพที่เป็นอยู่ของห้องสมุด

ด้วยเหตุนี้ ภายหลังจาก Brynmor Jones Report จึงยังคงมีการมองห้องสมุดในฐานะเป็นแหล่งบริการสิ่งพิมพ์ในมหาวิทยาลัย ส่วนหน่วยผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาก็พัฒนาแยกจากกัน และมีการจัดตั้งห้องสมุดสื่อ พร้อมด้วยหนังสือเกี่ยวกับสื่อ และการใช้สื่อขึ้นเอง

แต่นับว่าโชคดีที่มีการพัฒนาในทางบวกเกิดขึ้นด้วย กล่าวคือห้องสมุดมหาวิทยาลัยบางแห่ง และหน่วยบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาร่วมมือกันเป็น ที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยบรูเนล มีเครื่องดูวีดีโออยู่จำนวนหนึ่ง ส่วนหน่วยผลิตสื่อในมหาวิทยาลัยอื่น ๆ มองเห็นคุณประโยชน์ของบริการห้องสมุดที่มีอยู่แล้วว่าเป็นผู้จัดเก็บและให้บริการวัสดุต่าง ๆ ขณะที่หน่วยผลิตสื่อทำหน้าที่เน้นหนักด้านการผลิต กระนั้นก็ตาม เท่าที่ผู้เขียนทราบ ยังไม่มีมหาวิทยาลัยแห่งใดในสหราชอาณาจักรที่หน่วยงานทั้งสองร่วมมือกัน พอที่จะเทียบได้กับสถาบันโพลีเทคนิค และวิทยาลัยที่ร่วมมือกันอย่างดีที่สุด แต่ก็ได้ทราบว่า ในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งได้มีการพูดจาเรื่องนี้กัน และอาจนำไปสู่การจัดตั้งเป็นศูนย์ทรัพยากรการเรียน

ซึ่งประกอบขึ้นด้วย ห้องสมุด บริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษา และบริการคอมพิวเตอร์

ในขณะนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมิได้เป็นศูนย์กลางและหน่วยประสานงานเพียงแห่งเดียวในสถาบันที่ให้บริการสารนิเทศทุกรูปแบบแก่คณาจารย์และนิสิตนักศึกษา

ต่อเมื่อห้องสมุดเปลี่ยนเป็นศูนย์ทรัพยากรการเรียน (Learning Resources Centre) ในรูปแบบดังกล่าวใน 1.1 เท่านั้น ห้องสมุดจึงจะสามารถแสดงบทบาทเต็มรูปอย่างที่ควรจะเป็น การแยกห้องสมุดและหน่วยบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาออกจากกัน ย่อมเท่ากับลดบทบาทของห้องสมุด และนับเป็นความสูญเปล่าในภาวะที่เศรษฐกิจถดถอย นับเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางเทคโนโลยีและขัดแย้งกับความต้องการและความพึงพอใจที่เปลี่ยนไปของผู้ใช้บริการ

เพราะว่าความต้องการและความพึงพอใจของผู้ใช้บริการเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการพิจารณาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างห้องสมุดกับหน่วยผลิตสื่อโสตทัศนศึกษา หากห้องสมุดสามารถแสดงบทบาทของศูนย์ทรัพยากรการเรียนอย่างเต็มที่แล้ว ผู้ใช้บริการก็ย่อมจะได้รับการสนองตอบอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ใช้บริการไปที่ศูนย์ทรัพยากรการเรียนเพียงแห่งเดียว ก็สามารถหาสารนิเทศที่ต้องการในรูปแบบที่เหมาะสมที่สุด และถ้าต้องการความช่วยเหลือ ก็อาจขอคำแนะนำในการวางแผนและผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาที่ต้องการได้ เดี๋ยวนี้ความต้องการที่จะผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาไม่จำกัดเฉพาะแต่ในกลุ่มของคณาจารย์เท่านั้น ในบางสถาบัน นิสิตนักศึกษาจำนวนไม่น้อยก็ต้องการทำขึ้นเพื่อประกอบในงานที่ได้รับมอบหมายด้วย หากคนเหล่านี้ต้องพึ่งศูนย์บริการถึงสองแห่งที่แยกจากกัน ทั้งยังต้องเผชิญกับเจ้าหน้าที่ที่ไม่ลงรอยกันระหว่างสองหน่วยงาน ย่อมเป็นการยากที่จะให้ผู้ใช้บริการเหล่านี้มีความเชื่อมั่นต่อบริการที่จัดขึ้น

2. ข้อดีและข้อเสียในการรวมและแยกแหล่งบริการ

2.1 ศูนย์ทรัพยากรห้องสมุด (Library Resources Centre)

2.1.1 การบริหารงาน

ก. เมื่อห้องสมุดและบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาและการประสานงานโดยผู้อำนวยการคนเดียว ย่อมสามารถจัดการและบริหารได้เต็มที่

ข. สถาบันย่อมจะประหยัดค่าจ้างผู้อำนวยการ และค่าจ้างเจ้าหน้าที่ การซ้ำซ้อนของทรัพยากรก็จะมีน้อยลง

ค. สถาบันย่อมลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสองหน่วยงานที่แข่งกันสร้างอาณาจักร และปัญหาที่เกิดจากการแบ่งหน้าที่ระหว่างกัน

ง. มีแนวโน้มว่าเจ้าหน้าที่ของห้องสมุดและเจ้าหน้าที่เทคนิคจะสามารถทำงานผสมผสานร่วมกันอย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เนื่องจากทั้งสองกลุ่มทำงานอยู่ภายใต้การจัดการเดียวกัน

2.1.2 บริการ

ก. ศูนย์บริการทรัพยากรห้องสมุดจะเพิ่มพูนฐานะตนเองให้เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการเรียน การที่ผู้ใช้บริการมีความเข้าใจและมีเจตคติที่ดีต่อสถานะดังกล่าว ย่อมนำไปสู่ความรู้สึกต่อหน่วยงานในทางบวกยิ่งขึ้น

ข. ผู้ใช้บริการจะได้รับบริการที่ดีและสะดวกยิ่งขึ้น เนื่องจากสารนิเทศ อุปกรณ์ และ เจ้าหน้าที่บริการต่างก็อยู่ในที่เดียวกัน

ค. มีเจ้าหน้าที่เทคนิคอยู่ประจำ พร้อมที่จะบริการและซ่อมแซมอุปกรณ์สื่อโสตทัศนศึกษาได้ทุกวัน เช่นการบันทึกรายการออกอากาศที่ได้รับอนุญาต แปลงเทปสไลด์และภาพยนตร์เป็นเทปวิดีโอ ถ่ายสำเนาสไลด์ และถ่ายสำเนาเอกสาร เป็นต้น

ง. จะมีการประสานงานกับคณาจารย์ได้ดีและมีประสิทธิภาพมากกว่าบรรณารักษ์เฉพาะวิชาจะสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ช่วยเลือกวัสดุที่เหมาะสมสำหรับผู้ใช้บริการ ช่วยเหลือผู้ใช้บริการ

ในการค้นหาสารนิเทศและสื่อโสตทัศนศึกษา ซึ่งผลิตขึ้นมาเพื่อการค้า และติดตามอยู่เสมอว่าอุปกรณ์โสตทัศนศึกษาที่อยู่ตามภาควิชาต่าง ๆ ใช้การได้และมีให้บริการ ตลอดจนช่วยเหลือให้การนำเสนอสื่อเป็นไปอย่างเหมาะสม

จ. ทั้งคณาจารย์และนิสิตนักศึกษาที่ต้องการใช้บริการจะได้รับการตอบสนองที่มีประสิทธิภาพมากกว่า ผู้ใช้บริการสามารถติดต่อปรึกษาหารือกับทางบรรณารักษ์ และนักเทคโนโลยีการศึกษาในที่เดียวกัน ทั้งผู้ใช้บริการ ผู้ชำนาญการด้านสารนิเทศ และผู้ชำนาญการด้านสื่อโสตทัศนศึกษา จึงทำงานร่วมกันเพื่อสนองตอบได้ตรงความต้องการ

ฉ. ช่วยให้สามารถปรับปรุงการปฐมนิเทศและการสอนผู้ใช้บริการอย่างมีคุณภาพยิ่งขึ้น เพราะเจ้าหน้าที่ของศูนย์ทรัพยากรห้องสมุดได้ทำงานร่วมกันในการผลิตวัสดุที่เหมาะสมสำหรับการฝึกอบรมได้อย่างเต็มที่

2.1.3 ทรัพยากร

ก. โอกาสที่มีทรัพยากรกว้างขวางและได้สมดุลมีมากขึ้น ทั้งชนิดที่ผลิตขึ้นเองและซื้อหามา ซึ่งเมื่อประกอบกันเข้าจะทำให้ลดความซ้ำซ้อนที่ไม่จำเป็นลงไปได้มาก

ข. สามารถกำหนดรูปแบบและอุปกรณ์ให้เหมาะสมเสมอกันทั้งศูนย์ทรัพยากร และสามารถปฏิบัติได้จริงจัง

ค. เป็นศูนย์กลางของทรัพยากรทั้งหมด

ง. ศูนย์ทรัพยากรห้องสมุดจะเป็นที่เด่นและเป็นที่เหมาะสำหรับเก็บทรัพยากรแบบใหม่ ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ซอฟแวร์

2.2 ห้องสมุดและบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาแบบแยกจากกันในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย

2.2.1 การบริหาร

ก. เนื่องจากแยกจากกันเป็นสองหน่วยงาน จึงเพิ่มงานบริหารและการจัดการมากขึ้น

ข. เสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีหัวหน้างานถึงสองคน มีเจ้าหน้าที่ธุรกิจเพิ่มขึ้น มีเครื่องมือและอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซ้ำซ้อนกัน ความซ้ำซ้อนของเครื่องมือและทรัพยากรจะยิ่งมีมากขึ้น หากห้องสมุดพยายามเพิ่มวัสดุให้เป็นสื่อผสม

ค. การประสานงานระหว่างห้องสมุดและหน่วยผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาจะค่อย ๆ หายไป เพราะเป็นลักษณะของการอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว ระหว่างผู้อำนวยการของทั้งสองหน่วยงาน แม้จะมีการประสานงานกันดี แต่ไม่มีอะไรประกันว่าเมื่อมีการเปลี่ยนตัวหัวหน้าหน่วยงาน ทุกอย่างจะคงเดิม การสร้างอาณาจักร และการเกี่ยงงานกันจะเพิ่มขึ้น หรือหากมีงานที่ต้องรับผิดชอบเกิดขึ้นใหม่ จะไม่มีหัวหน้าหน่วยคนใดยอมรับทำ

ง. ยิ่งเป็นการยากที่เจ้าหน้าที่ทางห้องสมุดและเจ้าหน้าที่เทคนิคจะทำงานร่วมกันด้วยดี เพราะทั้งคู่จะมองว่าบทบาทของตนไม่เหมือนกัน มีเจ้านายคนละคน และอยู่คนละหน่วย จนถึงขั้นการแบ่งแยกสถานภาพภายในสถาบัน

2.2.2 การบริการ

ก. บทบาทซึ่งเป็นหัวใจของห้องสมุดในกระบวนการศึกษาจะต้องลดลงทันที ที่มีการแยกหน่วยบริการผลิตสื่อออกไป หากหน่วยบริการผลิตสื่อจะทำห้องสมุดของตนเองขึ้นบ้าง ยิ่งจะเป็นการลดบทบาทของห้องสมุดกลางมากยิ่งขึ้น ความรู้สึกและเจตคติของผู้ใช้บริการที่มองห้องสมุดว่ามีแต่หนังสือยิ่งเป็นไปในทางลบมากยิ่งขึ้น. โดยเฉพาะยิ่งเวลาเปลี่ยนไป ผู้ใช้บริการรุ่นใหม่ย่อมมีประสบการณ์การเรียน ความต้องการ และความคาดหวังที่ต่างออกไป

ข. ความต้องการของผู้ใช้บริการจะถูกละเลย เพราะห้องสมุดจะถูกมองว่าเป็นที่เก็บสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ ส่วนบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาเป็นที่เก็บสื่อโสตทัศนศึกษา แม้ว่าเรื่องเดียวกันจะมีอยู่ทั้งสอง

แห่ง อุปสรรคเช่นนี้นับว่าเป็นสิ่งไม่ควรเกิดขึ้น และเป็นเรื่องขัดแย้งกับการเข้าใจสำหรับผู้ใช้บริการ ซึ่งอาจเผชิญกับการลงรายการที่ต่างกัน มีระบบที่ต่างกัน การเรียงและการจัดเก็บต่างกัน เจ้าหน้าที่ไม่เหมือนกัน ระดับของบริการก็ต่างกัน

ค. สำหรับในที่ซึ่งมีการประสานงานกันอยู่บ้าง โดยทางห้องสมุดทำหน้าที่จัดเก็บสื่อโสตทัศนศึกษาทั้งหมด *แต่แยกจากหน่วยผลิต และหน่วยการบริการอุปกรณ์และการซ่อมแซมแก้ไขเมื่อมีปัญหาจะกระทำไม่ได้ทันทีทันควัน* เพราะเจ้าหน้าที่เทคนิคขึ้นกับหัวหน้าหน่วยของตน (เว้นแต่ทางฝ่ายบันจะยอมฟุ่มเฟือยจ้างเจ้าหน้าที่เทคนิคไว้ในห้องสมุดด้วย) จึงอาจมองงานของห้องสมุดสำคัญรองลงไปจากงานอื่น ๆ ที่ตนรับผิดชอบโดยตรง ดังนั้นบริการของห้องสมุดย่อมได้รับความกระทบกระเทือน

ง. มีแนวโน้มว่าทั้งห้องสมุดและหน่วยบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษา จะมีปัญหาด้านการติดต่อกับคณาจารย์ และจะไม่สามารถสนองความต้องการได้อย่างเต็มที่

จ. ทั้งคณาจารย์และนิสิตนักศึกษาจะประสบปัญหาในการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาที่ตนต้องการ บางทีอาจจะต้องใช้หนังสือจากห้องสมุด เพื่อดึงเอาสารนิเทศที่จำเป็นสำหรับใช้ในการผลิต แล้วต้องเดินทางไปยังหน่วยบริการผลิตสื่อ ซึ่งเป็นไปได้ว่าจะต้องเผชิญกับขั้นตอนกฎเกณฑ์ และการขออนุญาตที่อาจเกิดความไม่สะดวก

ฉ. การปฐมนิเทศและการสอนผู้ใช้บริการห้องสมุด กระทำได้ไม่สะดวกนัก เพราะเนื่องจากการผลิตสื่ออาจจะทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร ตามที่บรรณารักษ์ต้องการ หรือจัดเวลาได้ไม่เหมาะสม หรืออาจทำขึ้นโดยปราศจากความรู้ทางเทคนิคที่จำเป็น หรือขาดคำแนะนำจากผู้ชำนาญการ

2.2.3 ทรัพยากร

ก. เป็นไปไม่ได้ที่จะมีทรัพยากรอย่างสมบูรณ์ทั้งสองหน่วยในสถาบันเดียวกัน ส่วนการซ้ำ

ซ้อนย่อมจะมีมาก ทำนองเดียวกับการจัดซื้อวัสดุที่ไม่ตรงตามความต้องการ

ข. การตกลงในเรื่องของรูปแบบและเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ คงทำได้ยาก เพราะหน่วยงานทั้งสองไม่เพียงต่างคนต่างคิดตามแบบของตนเอง แต่จะเกิดกับภาควิชาต่าง ๆ ด้วย เพราะขาดการควบคุมการแนะนำ และให้คำปรึกษาที่เป็นแหล่งกลาง

ค. เป็นการยากที่จะมีแหล่งกลางที่จะบอกว่ามีทรัพยากรอยู่ที่ใดบ้าง

ง. เมื่อมีสื่อที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้บริการแบบใหม่ ๆ เกิดขึ้น ก็จะพบว่าทั้งห้องสมุด และหน่วยบริการผลิตสื่อ ดูจะไม่เหมาะที่จะเป็นที่เก็บและใช้สื่อดังกล่าว ในที่สุดก็ต้องมีการตั้งหน่วยงานใหม่ขึ้นมาเป็นนี้ย่อมนำไปสู่ความซับซ้อนสำหรับผู้ใช้ยิ่งขึ้น และเป็นการซ้ำซ้อนและสิ้นเปลืองอย่างมาก

แน่นอน มีบรรณารักษ์บางคนเห็นว่าการที่หน่วยงานทั้งสองแยกกันเป็นสิ่งที่ดี อย่าลืมว่า Brynmor Jones Report สะท้อนให้เห็นบทบาท การบริการและอิทธิพลของห้องสมุดในปี 2508 รายงานดังกล่าวชี้นำว่าการริเริ่มในด้านการสนองความต้องการและความ

พึงใจของผู้ใช้บริการเป็นความล้มเหลว และยังมุ่งหลีกเลี่ยงแรงกดดันที่จะให้ห้องสมุดเปลี่ยนโฉมหน้าจากแบบดั้งเดิมและแรงกดดันจากการริเริ่มของบรรณารักษ์ แต่มุ่งให้ห้องสมุดมีบทบาทเป็นเพียงศูนย์กลางของสิ่งพิมพ์เท่านั้น

3. บทบาทในอนาคต

สำหรับห้องสมุดที่กลายเป็นศูนย์ทรัพยากรห้องสมุด (library resources centre) ซึ่งจัดบริการสารนิเทศและมีการผลิตสื่อ ที่เป็นประโยชน์ทุกรูปแบบ ย่อมจะมีอนาคตที่ก้าวหน้าและน่าตื่นเต้น ส่วนห้องสมุดที่ยังยึดรูปแบบเก่า และปล่อยให้เกิดหน่วยอื่น ๆ ขึ้นมาทำหน้าที่รับผิดชอบด้านบริการสารนิเทศแทน เท่ากับได้ลดความสำคัญของตนเองจากข้อผูกพันที่ตนมีต่อสถาบันออกไปแล้ว แต่ก็ยังมีเวลาแม้จะไม่มากนักที่จะแก้ไขข้อผิดพลาด เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์สื่อผสม การที่มีเทคโนโลยีหลาย ๆ ด้านเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดเก็บและเรียกใช้สารนิเทศ (Information Storage and Retrieval) *ก่อมิผลกระทบต่อบทบาทของห้องสมุดมากอย่างที่ไม่เคยประสบมาก่อน การพัฒนาเช่นนี้จะเป็นเครื่องชี้ชัดว่าบริการทั้งสองควรจะประสมประสานกันหรือแยกจากกัน*

3.1 แบบศูนย์ทรัพยากรห้องสมุด

การที่ห้องสมุดทำหน้าที่เป็นศูนย์ทรัพยากรกลาง และยังคงทำหน้าที่เป็นหน่วยกลาง และหน่วยประสานงานภายในสถาบันเพื่อให้บริการสารนิเทศทุกรูปแบบแก่คณาจารย์และนิสิตนักศึกษา ทำให้ห้องสมุดมีช่องทางที่จะพัฒนาและยืดหยุ่นได้ตามความจำเป็น หน่วยผลิตที่อยู่ภายในห้องสมุดจะได้รับการกำหนดหน้าที่ให้สามารถเพิ่มพูนาขีดความสามารถของห้องสมุดโดยการสร้างสรรค์สื่อชนิดพิเศษ และด้วยการปรับปรุงสารนิเทศที่มีอยู่ให้เหมาะสมตามความต้องการเฉพาะของคณาจารย์และนิสิตนักศึกษา ข้อดีทั้งหลายของการรวมกัน (ดังที่กล่าวไว้ใน 2.1) จะครบถ้วน ส่วนทางฝ่ายผู้ใช้บริการก็จะได้รับการตอบสนองอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

3.2 แบบห้องสมุดและบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษา แยกจากกัน

สำหรับกรณีที่ห้องสมุดได้สร้างขึ้นมาเพื่อเก็บสื่อทุกรูปแบบ แต่มีหน่วยผลิตสื่อ แยกขึ้นอยู่กับอีกหน่วยงานหนึ่ง ก็อาจจะมีการประสานงานกัน (แม้จะ

ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัว) เพื่อจัดบริการได้อย่างน่าพอใจในปัจจุบัน แต่สำหรับในสถาบันที่สองหน่วยงานอยู่แยกจากกัน แห่งหนึ่งเก็บหนังสือ อีกแห่งหนึ่งเก็บสื่อโสตทัศนศึกษา สถานการณ์คงไม่ดีนัก

ในปัจจุบันจะเห็นว่าห้องสมุดที่เก็บสิ่งพิมพ์จะมีขนาดใหญ่กว่า และห้องสมุดของบริการผลิตสื่อ อาจเป็นเพียงที่เก็บต้นฉบับ (Master Copies) ของสื่อที่ผลิตขึ้นเอง แต่อาจจะเป็นห้องสมุดที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บสื่อโสตทัศนศึกษาทั้งที่ทำขึ้นเองและซื้อหามาก็ได้ จะเกิดอะไรขึ้น ถ้ามีการทำวิดิโอดิสก์ (Video Disc) ของสารนุกรมออกมาจำหน่าย (มีการโฆษณาแล้ว)? ห้องสมุดไหนจะเป็นคนเก็บ ห้องสมุดสิ่งพิมพ์หรือห้องสมุดสื่อโสตทัศนศึกษา หรือเก็บทั้งสองแห่ง? และจะเกิดอะไรขึ้น ถ้ามีการเก็บพวกนามานุกรมหรือสถิติรายปี ไว้ในคอมพิวเตอร์ และต้องสืบค้นผ่านจอภาพหรือเทอร์มินอล? และยิ่งสิ่งพิมพ์แบบเก่าเปลี่ยนรูปมาเป็นสื่อโสตทัศนศึกษามากยิ่งขึ้นทั้งโดยเหตุผลในด้านเศรษฐกิจและการเป็นแหล่งสารนิเทศที่ดีกว่าในรูปแบบใหม่ทั้งสมบูรณ์และทันสมัยกว่า แล้วจะเกิดอะไรขึ้น? เชื่อว่าในปี 2543 ห้องสมุดของหน่วยบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาจะเติบโตขึ้นอย่างมาก และจะเป็นคู่แข่งของห้องสมุดสิ่งพิมพ์ (หากพิจารณาจากจำนวนวัสดุใหม่) และในปี 2593 สถานการณ์จะยิ่งเปลี่ยนไปอีก คือ ห้องสมุดสื่อจะมีขนาดใหญ่กว่า (พิจารณาจากจำนวนวัสดุใหม่) ห้องสมุดสิ่งพิมพ์ก็จะยิ่งกลายเป็นหอจดหมายเหตุของสิ่งพิมพ์ที่เป็นประวัติศาสตร์ไป และจะมีการใช้ลดน้อยลง ยกเว้นผู้ที่จะค้นคว้าเรื่องในอดีต

4 สรุป

จากทัศนะที่แสดงมาทั้งหมดนี้ ขอสรุปดังนี้

4.1 จะต้องมีการเปลี่ยนแจคคติทางวิชาชีพเกี่ยวกับงานของห้องสมุดในเมื่อการศึกษาได้เปลี่ยนจากครูเป็นศูนย์กลางมาเป็นการเรียนรู้เป็นศูนย์กลาง ห้องสมุดจะมีความสำคัญยิ่งขึ้น และมีขอบข่ายรับผิดชอบกว้างขึ้น เพื่อให้สามารถสนองความต้องการของผู้ใช้บริการอย่างเหมาะสม *อาจารย์และบรรณารักษ์จะต้องเปลี่ยนแจคคติเพราะสิ่งที่คนคิดว่าดีนั้นอาจจะยังไม่ดีพอสำหรับนิสิตนักศึกษาสมัยนี้*

4.2 การที่ห้องสมุดและบริการผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาตั้งอยู่ในที่เดียวกันนับว่าเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของคำตอบในการสนองความต้องการของผู้ใช้บริการเท่านั้น *สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านี้ก็คือการประสานงานของศูนย์ทรัพยากรการเรียน* โดยเฉพาะในกรณีที่สถานที่เก็บทรัพยากรอยู่แยกกัน แต่แค่นี้ก็ยังไม่พออีกนั่นเอง สิ่งที่สำคัญและขาดเสียมิได้ก็คือความเข้าใจซึ่งกันและกัน ความชาบซึ้งในบทบาทต่าง ๆ ของคน ของเหล่าบรรณารักษ์ นักเทคโนโลยีทางการศึกษา และเจ้าหน้าที่เทคนิค ความเต็มใจยอมรับและมีส่วนร่วมในงานของฝ่ายอื่นซึ่งมีความชำนาญต่างกัน ย่อมมีความจำเป็นในการที่จะสนองความต้องการของผู้ใช้บริการอย่างมีประสิทธิภาพ และเหนืออื่นใด ทั้งห้องสมุดและหน่วยผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาเป็นหน่วยบริการที่ตั้งขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้บริการในสถาบัน การให้บริการที่มีประสิทธิภาพไม่อาจวัดได้ในเชิงเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว *จะต้องมีการประเมินความต้องการของผู้ใช้อย่างต่อเนื่อง แล้วปรับเปลี่ยนแปลงหรือปรับนโยบายและวิธีปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการที่เปลี่ยนไปนั้น*

4.3 จากข้อเสนอของ Fjallbrant และ Westberg ผู้เขียนเห็นว่าห้องสมุดมหาวิทยาลัย ในปี 2527 ควรจะมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายดังนี้

เป้าหมาย

จัดบริการทรัพยากรการเรียนเพื่อสนองความต้องการด้านการสอน การเรียน และการวิจัยของคณาจารย์ และนิสิตนักศึกษา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อจัดหาวัสดุสารนิเทศที่ตรงกับความต้องการทุกประเภทสำหรับสนองความต้องการในปัจจุบันและในอนาคต

2. เพื่อจัดบริการสารนิเทศให้อำนวยความสะดวกและกระตุ้นให้มีการใช้ประโยชน์

3. เพื่อปรับเปลี่ยนทรัพยากรและบริการทั้งหลายเหล่านั้นให้สามารถสนองความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป

4. เพื่อเป็นศูนย์กลาง และหน่วยประสานงานเพื่อการใช้สารนิเทศทุกประเภทที่ผู้ใช้บริการต้องการ

ห้องสมุดของท่านล่ะ ทำได้ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ดังกล่าวแค่ไหน? เชื่อไหมว่า บรรณารักษ์จะต้องเป็นผู้ริเริ่ม? อนาคตของคุณจะเป็นอย่างไร?

BIBLIOGRAPHY

Fjallbrant, Nancy. "Planning a programme of library user education" **JOURNAL OF LIBRARIANSHIP** 9(3) : 199 - 221, July 1977

Heery, Michael J. "AVM in academic libraries." **AUDIOVISUAL LIBRARIAN** 9(4) : 183 - 192, Autumn 1983

Library and Information Service Council **BASIC PROFESSIONAL EDUCATION FOR LIBRARY AND INFORMATION WORK : A DISCUSSION DOCUMENT.** office of Arts and Libraries, 1984. p. 13

University Grants Committee. **AUDIOVISUAL AIDS IN HIGHER SCIENTIFIC EDUCATION.** HMSO, 1965, pp. 1 - 4

Wilkinson, Cecil E. **EDUCATION MEDIA AND YOU.** GLC Education Materials and Services Ltd., Toronto, 1971